

‘ਪੰਜਾਬੀ ਬੌਰੀਆ ਬਿਰਾਦਰੀ’ ਦੀ ਬੋਲੀ ਅਤੇ ਖੇਤਰੀ-ਭਾਸ਼ਾਈ ਵਖਰੇਵੇਂ (ਭਾਰਤੀ ਬਹੁ-ਭਾਸ਼ਾਵਾਦ ਦੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿੱਚ)

ਬਲਜੀਤ ਸਿੰਘ

ਖੋਜਾਰਥੀ, ਪੰਜਾਬ ਯੂਨੀ. ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ

ਅਮੂਰਤ

ਭਾਰਤ ਬਹੁ ਗਿਣਤੀ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦਾ ਦੇਸ਼ ਹੈ। ਹਰ ਰਾਜ ਕੇਵਲ ਇੱਕ ਭਾਸ਼ਾ 'ਤੇ ਅਧਾਰਿਤ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਬਹੁ-ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦਾ ਸੰਗਮ ਹੈ। ਭਾਰਤ ਸ਼ੁਰੂ ਤੋਂ ਹੀ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਯਾਤਰੀਆਂ, ਹਮਲਾਵਰਾਂ, ਖੋਜੀਆਂ ਅਤੇ ਵਪਾਰੀਆਂ ਲਈ ਖਿੱਚ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਬਣਿਆ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਦੇਸ਼ੀਆਂ ਵਿੱਚ ਆਰੀਆ, ਮੰਗੋਲ, ਸ਼ੱਕ, ਹੂਣ, ਪੁਰਤਗਾਲੀ, ਤੁਰਕ, ਮੁਗਲ ਅਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਜਾਤੀਆਂ/ਵਰਗਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਿਲ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹਨਾਂ ਵਿਦੇਸ਼ੀਆਂ ਨੇ ਜਿੱਥੇ ਭਾਰਤ ਦੇ ਹੋਰ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਵੱਖਰਤਾ ਲਿਆਂਦੀ ਉਥੇ ਭਾਸ਼ਾਈ ਵੱਖਰਤਾ ਪੱਖੋਂ ਵੀ ਸਿੱਧੇ ਜਾਂ ਅਸਿੱਧੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਇਹਨਾਂ ਨੇ ਆਪਣਾ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਇਆ ਹੈ। ਭਾਰਤ ਦਾ ਖੇਤਰ ਦਰਿਆਵਾਂ, ਪਹਾੜਾਂ, ਮਾਰੂਥਲਾਂ, ਜੰਗਲਾਂ ਅਤੇ ਖਾੜੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਵੰਡਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਭੂਗੋਲਿਕ ਖਿੱਤੇ ਵਿੱਚ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਨਸਲਾਂ ਅਤੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਬੀਲਿਆਂ ਦੇ ਲੋਕ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਬੀਲਿਆਂ ਦਾ ਰਹਿਣ ਸਹਿਣ ਤੇ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵੱਖੋ-ਵੱਖਰੀਆਂ ਹਨ।

ਕੁੰਜੀ ਸ਼ਬਦ: ਭਾਸ਼ਾਈ ਵਖਰੇਵਾਂ, ਉਪਭਾਸ਼ਾ, ਬੌਰੀਆ ਕਬੀਲਾ, ਬਹੁ-ਭਾਸ਼ਾਵਾਦ, ਰਹਿਣ-ਸਹਿਣ।

ਪੰਜਾਬੀ ਵਿੱਚ ਆਮ ਕਹਾਵਤ ਹੈ ਕਿ ਬੋਲੀ ਬਾਰ੍ਹਾਂ ਕੋਹਾਂ 'ਤੇ ਬਦਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਅਰਥ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਗਿਆਨਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਕੋ ਭਾਸ਼ਾਈ ਇਲਾਕੇ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਹੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਉਚਾਰਨ, ਵਿਆਕਰਨ ਅਤੇ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਦੇ ਅੰਤਰ ਦੇਖਣ ਨੂੰ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਭਾਰਤ ਵਿਸ਼ਾਲ ਦੇਸ਼ ਹੈ। ਇਸ ਭੂਗੋਲਿਕ ਖਿੱਤੇ ਵਿੱਚ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਨਸਲਾਂ ਅਤੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਬੀਲਿਆਂ ਦੇ ਲੋਕ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਬੀਲਿਆਂ ਦਾ ਰਹਿਣ ਸਹਿਣ ਤੇ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵੱਖੋ-ਵੱਖਰੀਆਂ ਹਨ।¹

ਭਾਰਤ ਬਹੁ ਗਿਣਤੀ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦਾ ਦੇਸ਼ ਹੈ। ਹਰ ਰਾਜ ਕੇਵਲ ਇੱਕ ਭਾਸ਼ਾ 'ਤੇ ਅਧਾਰਿਤ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਬਹੁ-ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦਾ ਸੰਗਮ ਹੈ। ਭਾਰਤ ਸ਼ੁਰੂ ਤੋਂ ਹੀ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਯਾਤਰੀਆਂ, ਹਮਲਾਵਰਾਂ, ਖੋਜੀਆਂ ਅਤੇ ਵਪਾਰੀਆਂ ਲਈ ਖਿੱਚ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਬਣਿਆ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਦੇਸ਼ੀਆਂ ਵਿੱਚ ਆਰੀਆ, ਮੰਗੋਲ, ਸ਼ੱਕ, ਹੂਣ, ਪੁਰਤਗਾਲੀ, ਤੁਰਕ, ਮੁਗਲ ਅਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਜਾਤੀਆਂ/ਵਰਗਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਿਲ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹਨਾਂ ਵਿਦੇਸ਼ੀਆਂ ਨੇ ਜਿੱਥੇ ਭਾਰਤ ਦੇ ਹੋਰ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਵੱਖਰਤਾ ਲਿਆਂਦੀ ਉਥੇ ਭਾਸ਼ਾਈ ਵੱਖਰਤਾ ਪੱਖੋਂ ਵੀ ਸਿੱਧੇ ਜਾਂ ਅਸਿੱਧੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਇਹਨਾਂ ਨੇ ਆਪਣਾ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਇਆ ਹੈ। ਭਾਰਤ ਅਜਿਹਾ ਦੇਸ਼ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਨਸਲੀ ਸਮੂਹ, ਜਾਤੀਆਂ ਅਤੇ ਕਬੀਲੇ ਨਿਵਾਸ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸਮੂਹਾਂ ਅਤੇ ਬਿਰਾਦਰੀਆਂ ਦੀਆਂ ਬੋਲੀਆਂ ਅਤੇ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਕਬੀਲੇ ਅਜਿਹੇ ਹਨ ਜੋ ਆਪਣਾ ਪਿਛੋਕੜ ਰਾਜਪੂਤ-ਮੋਦੀਆਂ ਨਾਲ ਜੋੜਨ ਦਾ ਦਾਅਵਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਗੋਤਰਾਂ ਦੇ ਨਾਂ ਵੀ ਕਸੌੜੀਆਂ ਵਾਲੇ ਹਨ। ‘ਬਾਵਰੀਆਂ ਕਬੀਲਾ’ ਅਜਿਹੇ ਕਬੀਲਿਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਮੁੱਖ ਕਬੀਲਾ ਹੈ। ‘ਬਾਵਰੀਆ ਕਬੀਲਾ’ ਨੂੰ ‘ਬੌਰੀਆ ਕਬੀਲਾ’ ਜਾਂ ‘ਬੌਰੀਏ’ ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। “ਡਾ. ਕਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਥਿੰਦ ਨੇ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਨੌ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਦੱਸਿਆ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਦੇਸਾਵਾਲੀ, ਗੰਧੀਲੇ, ਠੰਮਹੇ, ਪੌਂਦਲੇ, ਕਾਲ ਸਬਕੀਏ, ਗੁਜਰਾਤੀ, ਗਡਰੀਏ, ਤੇਲ-ਭਾਦਰੀ ਅਤੇ ਮਾਰਵਾੜੀ।²

‘ਬਾਵਰੀ ਕਬੀਲਾ’ ਦੇ ਲੋਕ ਆਪਣਾ ਮੂਲ ਸਥਾਨ ਚੌਤੜਗੜ ਦੇ ਕਿਲ੍ਹੇ ਨੂੰ ਮੰਨਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਆਪਣੇ-ਆਪ ਨੂੰ

ਰਾਜਪੂਤਾਂ ਦੀ ਵੰਸ਼ ਵਿੱਚੋਂ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਬਾਵਰੀ ਸਮੁਦਾਇ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਚੌਤੜਗੜ ਕਿਲ੍ਹੇ ਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕਿਲ੍ਹਾ ਛੱਡਣਾ ਪਿਆ। ਮੁਗਲਾਂ ਹੱਥੋਂ ਹੋਈ ਹਾਰ ਕਾਰਨ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਮੂਲ-ਸਥਾਨ ਤੋਂ ਪ੍ਰਵਾਸ ਕਰਕੇ ਜੰਗਲਾਂ ਵਿੱਚ ਵਾਸ ਕਰਨਾ ਪਿਆ, ਜਿੱਥੇ ਉਹ ਗੁੰਮਸੁਦਾ ਜੀਵਨ ਬਤੀਤ ਕਰਨ ਲੱਗੇ ਅਤੇ ਪੇਟ ਦੀ ਭੁੱਖ ਮਿਟਾਉਣ ਲਈ ਸ਼ਿਕਾਰੀ ਅਤੇ ਅਪਰਾਧੀ ਬਣੇ। ਸਮੇਂ ਦੇ ਬੀਤਣ ਨਾਲ ਬਾਵਰੀ ਕਬੀਲੇ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਬਿਰਾਦਰੀ ਦੇ ਲੋਕ ਭਾਰਤ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਵਸਣ ਲੱਗੇ। ‘ਬਾਵਰੀ ਕਬੀਲਾ’ ਭੂਮਿਸ਼ੀਲ ਅਤੇ ਅਪਰਾਧੀ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਵਧੇਰੇ ਗਤੀਸ਼ੀਲ ਰਿਹਾ ਇਸੇ ਗਤੀਸ਼ੀਲਤਾ ਕਾਰਨ ਹੀ ਇਹ ਭਾਰਤ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਨਵੇਂ-ਨਵੇਂ ਨਾਵਾਂ ਨਾਲ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਖੇਤਰੀ ਭਿੰਨਤਾ ਕਾਰਨ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਬੋਲੀ ਅਤੇ ਰਹਿਣ-ਸਹਿਣ ਵਿੱਚ ਵੀ ਵੱਖਰਤਾ ਪਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

‘ਬਾਵਰੀ ਕਬੀਲੇ’ ਨੂੰ ਭਾਰਤ ਦੇ ਅਪਰਾਧੀ ਕਬੀਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਪਰਾਧੀ ਕਬੀਲਿਆਂ ਤੋਂ ਭਾਵ, ਕਬੀਲਿਆਂ ਦੇ ਉਹ ਸਮੂਹ ਹਨ, ਜਿਹੜੇ ਨਸਲੀ ਜਾਂ ਸਮਾਜਿਕ ਸੰਬੰਧਾਂ ਦੁਆਰਾ, ਇੱਕ ਦੂਸਰੇ ਨਾਲ ਸੰਗਠਿਤ ਹਨ ਅਤੇ ਚੋਰੀ, ਠੱਗੀ ਮਾਰਕੇ ਜੀਵਨ ਨਿਰਬਾਹ ਕਰਦੇ ਹਨ।

“ਬੰਬਈ ਅਤੇ ਮਦਰਾਸ ਵਿੱਚ ਬੇਸ਼ੱਕ ਅਧਿਨਿਯਮ 1924 ਤੋਂ ਪਹਿਲੋਂ ਹੀ ਮਨਸੂਖ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ, ਫਿਰ ਵੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਬੀਲਿਆਂ ਵਿਚਲੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਲੱਖਾਂ ਵਿੱਚ ਸੀ। 1941 ਦੀ ਮਰਦਮ ਸ਼ੁਮਾਰੀ ਵੇਲੇ ਇਕੱਲੇ ਉੱਤਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਹੀ ਅਪਰਾਧੀ ਕਬੀਲਿਆਂ ਦੇ 16,68,845 ਮੈਂਬਰ ਸਨ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ 29,839 ਰਜਿਸਟਰਡ ਸਨ। ਇਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਵਧੇਰੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਕਬੀਲੇ ਬੋਰੀਏ, ਭੰਟੂ, ਰਾਬਰੂ, ਭੇਟ-ਕੁੱਟ, ਬਲੋਚ, ਡੋਮ, ਹਾਰਨੀ, ਕੰਜਰ, ਨਟ, ਕਾਰਵਾਲ, ਮੀਨਾ, ਪੱਖੀਵਾੜਾ, ਪਗੂ ਅਤੇ ਸਾਂਸੀ ਸਨ।³

ਹਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਮੁਤਾਬਕ, “ਬੋਰੀਆ/ਬਾਵਰੀਆ ਕਬੀਲੇ ਦੇ ਲੋਕ ਭਾਰਤ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਰਾਜਾਂ ਵਿੱਚ ਵਸੇ ਹੋਏ ਮਿਲਦੇ ਹਨ ਜਿਵੇਂ ਜੰਮੂ, ਹਰਿਆਣਾ, ਪੰਜਾਬ, ਰਾਜਸਥਾਨ, ਗੁਜਰਾਤ, ਬੰਗਾਲ, ਮਹਾਂਰਾਸ਼ਟਰ, ਕਰਨਾਟਕ, ਕੇਰਲਾ ਆਦਿ। ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਵੀ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਕਾਫੀ ਗਿਣਤੀ ਨਿਵਾਸ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ। ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਫਿਰੋਜ਼ਪੁਰ, ਮੋਗਾ, ਫ਼ਰੀਦਕੋਟ, ਬਠਿੰਡਾ, ਕਪੂਰਥਲਾ, ਲੁਧਿਆਣਾ, ਪਟਿਆਲਾ, ਸੰਗਰੂਰ, ਮਾਨਸਾ ਆਦਿ ਵਿੱਚ ਰਹਿ ਰਹੇ ਹਨ।⁴

“1981 ਦੀ ਭਾਰਤੀ ਜਨਗਣਨਾ ਅਨੁਸਾਰ ਭਾਰਤ ਦੇ ਮੁੱਖ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਜਿਥੇ ਬਾਵਰੀ ਜਾਤੀ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਲੋਕ ਨਿਵਾਸ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ, ਉਹਨਾਂ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਬਾਵਰੀ-ਜੰਨ-ਸੰਖਿਆ ਦੇ ਅੰਕੜੇ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਅਨੁਸਾਰ ਹਨ।⁵

ਲੜੀ ਨੰ.	ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਦਾ ਨਾਮ	ਕੁੱਲ ਆਬਾਦੀ	ਮਰਦ	ਔਰਤਾਂ
1	ਪੰਜਾਬ	62624	32986	29638
2	ਹਰਿਆਣਾ	31296	16424	14872
3	ਰਾਜਸਥਾਨ	180054	-----	-----
4	ਉੱਤਰ-ਪ੍ਰਦੇਸ਼	4893	2619	2274
5	ਦਿੱਲੀ	3953	2131	1822

“2011 ਦੀ ਭਾਰਤੀ ਜਨਗਣਨਾ ਅਨੁਸਾਰ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਬੌਰੀਆ ਬਿਰਾਦਰੀ ਦੀ ਜਨ-ਸੰਖਿਆ ਦੇ ਜਿਲ੍ਹਿਆਂ ਅਨੁਸਾਰ ਅੰਕੜੇ।⁶

ਲੜੀ ਨੰ.	ਜਿਲ੍ਹੇ ਦਾ ਨਾਮ	ਕੁੱਲ	ਮਰਦ	ਔਰਤਾਂ
1	ਗੁਰਦਾਸਪੁਰ	85	40	45
2	ਕਪੂਰਥਲਾ	950	481	469
3	ਜਲੰਧਰ	373	201	172
4	ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ	197	100	97
5	ਸ਼ਹੀਦ ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਨਗਰ	203	101	102
6	ਫਤਹਿਗੜ੍ਹ ਸਾਹਿਬ	7	4	3
7	ਲੁਧਿਆਣਾ	6374	3284	3090
8	ਮੋਗਾ	19059	9984	9075
9	ਫਿਰੋਜ਼ਪੁਰ	25660	13295	12365
10	ਸ੍ਰੀ ਮੁਕਤਸਰ ਸਾਹਿਬ	21288	11064	10224
11	ਫਰੀਦਕੋਟ	26603	13862	12741
12	ਬਠਿੰਡਾ	14158	7333	6825
13	ਮਾਨਸਾ	3380	1751	1629
14	ਪਟਿਆਲਾ	1194	624	570
15	ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ	71	42	29

16	ਤਰਨਤਾਰਨ	37	20	17
17	ਰੂਪਨਗਰ	29	14	15
18	ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਾ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨਗਰ	30	18	12
19	ਸੰਗਰੂਰ	3580	1837	1743
20	ਬਰਨਾਲਾ	1981	1055	926
21	ਕੁੱਲ (ਪੰਜਾਬ)	125259	65107	60152

ਉਪਰੋਕਤ ਅੰਕੜਿਆਂ ਤੋਂ ‘ਬੌਰੀਆ ਕਬੀਲੇ’ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਵੱਸੋਂ ਦੇ ਪਾਸਾਰ ਬਾਰੇ ਜਾਣਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਜਿਥੋਂ ਤੱਕ ਬੌਰੀਆ ਕਬੀਲੇ ਦੀ ਬੋਲੀ ਦੇ ਖੇਤਰ ਅਧਾਰਿਤ ਵੱਖਰਤਾ ਦਾ ਸਵਾਲ ਹੈ, ਇਹ ਸਵਾਲ ਬੜਾ ਹੀ ਪੇਚੀਦਾ ਅਤੇ ਰੁਚੀ ਵਾਲਾ ਹੈ। ਭਾਰਤ ਦੀ ਵੱਸੋਂ ਬਹੁ-ਭਾਸ਼ੀ ਹੈ। ਬੌਰੀਆ ਬਿਰਾਦਰੀ ਦੀ ਬੋਲੀ ਵੀ ਕਈ ਭਾਰਤੀ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੇ ਸਹਿਵਾਸ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦਿਆਂ ਬਾਵਰੀ ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਸੰਚਾਰ ਦਾ ਮਾਧਿਅਮ ਬਣਦੀ ਹੈ। ਬਾਵਰੀ ਬੋਲੀ ਦੇ ਸਮਾਜਿਕ ਵਖਰੇਵਿਆਂ ਦੇ ਸਮਾਨਾਂਤਰ ਖੇਤਰੀ ਵਖਰੇਵੇਂ ਨੂੰ ਵੇਖਣ ਨੂੰ ਮਿਲਦੇ ਹਨ।

ਖੇਤਰੀ-ਭਾਸ਼ਾਈ ਵਖਰੇਵਾਂ, ਉਪਭਾਸ਼ਾ (ਡਾਇਕਲੈਕਟ) ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਕਿਸੇ ਭੂਗੋਲਿਕ ਹੱਦਬੰਦੀ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਭਾਸ਼ਾਈ ਪ੍ਰਮੁਖਤਾ ਅਨੁਸਾਰ ਕਿਸੇ ਬੋਲੀ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਵੰਨਗੀ ਨੂੰ ਵੱਖਰੀ ਹੋਂਦ ਵਜੋਂ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸਨੂੰ ਖੇਤਰੀ ਭਾਸ਼ਾਈ ਵਖਰੇਵਾਂ ਜਾਂ ਖੇਤਰੀ ਉਪਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਨਾਮ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਵਿਲੱਖਣ ਬੋਲੀ ਹੀ ਖੇਤਰੀ ਉਪਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਨਾਮ ਨਾਲ ਜਾਣੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਖੇਤਰੀ ਭਾਸ਼ਾਈ ਵਖਰੇਵਿਆਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਲਈ ਉਪਭਾਸ਼ਾ-ਭੂਗੋਲ (Dialect Geography) ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਲਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

“Dialectology refers to distinguish between two different dialects of the same language.”⁷

ਖੇਤਰੀ ਭਾਸ਼ਾਈ ਵਖਰੇਵੇਂ ਵਜੋਂ ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਬੌਰੀਆ ਬਿਰਾਦਰੀ ਦੀ ਬੋਲੀ ਦੇ ਖੇਤਰੀ ਵਖਰੇਵਿਆਂ ਨੂੰ ਵਾਚਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਇਹ ਗੱਲ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਜੰਗਲੀ ਵਾਸ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਇਸ ਬਿਰਾਦਰੀ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਬੋਲੀ ਵਿੱਚ ਮੂਲ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਆਪਣੀ ਹੈ। ‘ਬਾਵਰੀ ਬੋਲੀ’ ਦਾ ਖੇਤਰ ਪੰਜਾਬ, ਰਾਜਸਥਾਨ, ਉੱਤਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼, ਹਰਿਆਣਾ, ਬਿਹਾਰ, ਗੁਜਰਾਤ ਆਦਿ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ਾਂ, ਤੱਕ ਦੂਰ-ਦੂਰ ਤੱਕ ਫੈਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ‘ਬਾਵਰੀ ਬਿਰਾਦਰੀ’ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਬੋਲੀ ਨੇ ਜਿੱਥੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਲ ਸਹਿਵਾਸ ਕੀਤਾ ਹੈ ਉਥੇ ਬੌਰੀਆ ਜਾਤੀ ਦੀ ਬੋਲੀ ਨੇ ਰਾਜਸਥਾਨੀ, ਮਾਰਵਾੜੀ ਅਤੇ ਗੁਜਰਾਤ ਦੀ ਭੀਲ ਜਾਤੀ ਦੀ ਬੋਲੀ ਨਾਲ ਇਸ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਸਹਿ-ਹੋਂਦ ਤੇ ਵਾਸ ਨੂੰ ਦੇਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ‘ਭੀਲ ਬੋਲੀ’ ਅਤੇ ‘ਕਨਿਸ਼ਠ ਭੀਲੀ’ ਬੋਲੀਆਂ ਦੇ ਦੋ ਵਰਗਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ‘ਗ੍ਰੀਅਰਸਨ’ ਨੇ ਬਾਵਰੀ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ‘ਕਨਿਸ਼ਠ ਭੀਲੀ’ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀਆਂ ਉਪਬੋਲੀਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਮੰਨਿਆ ਹੈ।

“ਬਾਵਰੀ” ਬਾਵਰੀਆਂ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਹੈ ਜੋ ਸ਼ਿਕਾਰੀ ਤੇ ਅਪਰਾਧੀ ਜਨਜਾਤੀ ਹੈ। ਪੰਜਾਬ ਅਤੇ ਯੂ.ਪੀ ਦੇ ਮੁੱਜਫਰਨਗਰ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਰਾਜਪੂਤਾਨਾਂ ਦੇ ਕਿਸ਼ਨਗੜ ਦੇ 400 ਮੋਘਿਆਂ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਬਾਉਰੀ ਮੰਨੀ ਗਈ ਹੈ।⁸

ਬੌਰੀਆ ਬਿਰਾਦਰੀ ਦੀ ਬੋਲੀ ਦੀਆਂ ਖੇਤਰੀ ਭਾਸ਼ਾਈ ਵਿਲੱਖਣਤਾਵਾਂ ਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ:-

ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਬੋਲੀ ਜਾਣ ਵਾਲੀ 'ਬੌਰੀਆ ਬਿਰਾਦਰੀ' ਦੀ ਬੋਲੀ ਵਿਚ ਟਕਸਾਲੀ ਪੰਜਾਬੀ ਵਾਂਗ ਕੁਝ ਧੁਨੀਆਂ ਦੇ ਉਚਾਰ ਦੇ ਵੱਖਰੇ ਪੈਟਰਨ ਮਿਲਦੇ ਹਨ।

ਲੜੀ ਨੰ:	ਪੰਜਾਬੀ ਸੈਂਟਰਲ ਬਾਵਰੀ ਬੋਲੀ	ਮਾਨਸਾ/ਬਠਿੰਡਾ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਬਾਵਰੀ ਬੋਲੀ
1	ਅੰਮੈਂ (ਅਸੀਂ)	ਅੰਬੈਂ (ਅਸੀਂ)
2	ਤੰਮੈਂ (ਤੁਸੀਂ)	ਤੰਬੈਂ (ਤੁਸੀਂ)

ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਬੌਰੀਆ ਬਿਰਾਦਰੀ ਬੋਲੀ ਅਤੇ ਉੱਤਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਦੀ ਬੌਰੀਆ ਬਿਰਾਦਰੀ ਦੀ ਬੋਲੀ ਵਿਚਲੇ ਖੇਤਰੀ ਵਖਰੇਵੇਂਉਕਤ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਚਾਰਟ ਵਿੱਚ ਅਸੀਂ ਦੇਖਦੇ ਪੰਜਾਬੀ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਬੋਲੀ ਜਾਣ ਵਾਲੀ 'ਬੌਰੀਆ ਬੋਲੀ', ਦੀ

ਲੜੀ ਨੰ:	ਪੰਜਾਬੀ ਬਾਵਰੀ ਬੋਲੀ	ਯੂ.ਪੀ ਦੀ ਬਾਵਰੀ ਬੋਲੀ
1	ਹਾਬਣ (ਸਾਬਣ)	ਖਾਬਣ
2	ਹਾਹਰੋਂ (ਸਹੁਰਾ)	ਖਾਖਰੋਂ
3	ਹਬ (ਸਾਰੇ)	ਖਬ
4	ਫਹਲ (ਫਸਲ)	ਫਖਲ
5	ਮਾਹਲੂੰ (ਘੜਾ)	ਮਾਖਲੂੰ
6	ਮਾਹ (ਮਾਸ)	ਮਾਖ
7	ਖੇਹ (ਕੇਸ)	ਖੇਖ
8	ਦੋਹ (ਦਸ)	ਦੋਖ

ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਦੇ ਉਚਾਰਨ ਮੁਕਾਬਲੇ ਯੂ.ਪੀ. ਦੀ ਬੌਰੀਆ ਬੋਲੀ ਨੂੰ ਵੱਖਰਾ ਪਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਬੌਰੀਆ ਬੋਲੀ ਦੀ ਧੁਨੀ /ਹ/ ਦਾ ਉਚਾਰਨ ਯੂ.ਪੀ ਬਾਵਰੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ /ਖ/ ਵਿੱਚ ਬਦਲ ਗਿਆ ਹੈ।

ਇਹ ਵੱਖਰਤਾ ਇਲਾਕਾਈ ਭੇਦ ਸਦਕਾ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਖੇਤਰੀ ਵੱਖਰਤਾ ਲਈ ਕਈ ਭੂਗੋਲਿਕ ਪਰਸਥਿਤੀਆਂ ਅਤੇ ਕਈ ਸਮਾਜਿਕ ਕਾਰਜ ਆਪਣਾ ਰੋਲ ਅਦਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਭੂਗੋਲਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇਹ ਕਾਰਨ ਦਰਿਆ, ਪਹਾੜ, ਮਾਰੂਥਲ, ਜੰਗਲ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇਹ ਰਾਜਨੀਤਕ, ਆਰਥਿਕ, ਅਤੇ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ਿਕ ਵੰਡ ਅਧਾਰਿਤ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਉਕਤ ਚਰਚਾ ਤੋਂ ਇਹ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ 'ਬੌਰੀਆ ਬਿਰਾਦਰੀ' ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਸਹਿਵਾਸ ਕਈ ਜਾਤੀਆਂ, ਉਪਜਾਤੀਆਂ ਨਾਲ ਹੈ। ਬੌਰੀਆ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਬੋਲੀ ਕਈ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਉਪਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੇ ਸਹਿਵਾਸ ਵਿੱਚ ਰਹਿ ਕੇ ਆਪਣੀ ਮੂਲ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਅਧਾਰਿਤ ਵੰਨਗੀ ਵਜੋਂ ਬੌਰੀਆ ਬਿਰਾਦਰੀ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਸੰਚਾਰ ਦਾ ਮਾਧਿਅਮ ਬਣੀ ਹੈ। ਭਾਰਤੀ ਬਹੁ-ਭਾਸ਼ਾਵਾਦ ਦੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਵਜੋਂ 'ਬੌਰੀਆ ਬਿਰਾਦਰੀ' ਦੀ ਬੋਲੀ ਵਿੱਚ ਮੌਲਿਕਤਾ ਅਤੇ ਵਿਲੱਖਣਤਾ ਦੇ ਤੱਤ ਮੌਜੂਦ ਹਨ, ਜੋ ਧੁਨੀ, ਸ਼ਬਦ ਅਤੇ ਅਰਥ-ਵਿਓਂਤ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਇਸਨੂੰ ਇੱਕ ਪਰਿਪੱਕ ਭਾਸ਼ਾ ਵਜੋਂ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਭਾਰਤੀ ਵੱਸੋਂ ਦੀ ਬਹੁ-ਭਾਸ਼ੀ ਹੈ। ਇੱਥੇ ਬਹੁ-ਭਾਸ਼ਾਵਾਦ ਸਚਮੁੱਚ ਹੀ ਵਾਦ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਵੀ ਹੋਰ ਬਹੁਭਾਸ਼ੀ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਇਹ ਸਮੱਸਿਆ ਏਨੀ ਪੇਚੀਦਾ ਨਹੀਂ ਹੋਈ ਜਿੰਨੀ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਹੈ। ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਭਾਸ਼ਾਈ ਸਮੱਸਿਆ

ਕੀ ਹੈ? ਇਸ ਦੀਆਂ ਕਿਹੜੀਆਂ ਪੇਚੀਦਗੀਆਂ ਹਨ? ਭਾਰਤੀ ਸੰਵਿਧਾਨ ਇਸ ਬਾਰੇ ਕੀ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ? ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੱਥਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਲਈ ਸਾਨੂੰ ਭਾਰਤ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾਈ, ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਤੇ ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਵਿਕਾਸ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਨੂੰ ਵੇਖਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ।⁹

ਹਵਾਲੇ ਤੇ ਟਿੱਪਣੀਆਂ

- 1) ਖਹਿਰਾ, ਭੁਪਿੰਦਰ ਸਿੰਘ (ਡਾ.), 'ਨਵੀਨ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਗਿਆਨ' ਪਟਿਆਲਾ, ਪੈਪਸੂ ਬੁੱਕ ਡਿਪੂ, ਪਟਿਆਲਾ, ਦੂਸਰਾ ਸੰਸਕਰਣ 2016, ਪੰਨਾ ਨੰ-154.
- 2) ਬਿੰਦ, ਕਰਨੈਲ ਸਿੰਘ (ਡਾ.) 'ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਲੋਕ ਵਿਰਸਾ', ਭਾਗ ਪਹਿਲਾ, ਪਬਲੀਕੇਸ਼ਨ ਬਿਊਰੋ, ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਪਟਿਆਲਾ, ਦੂਜਾ ਸੰਸਕਰਣ 2002, ਪੰਨਾ-27.
- 3) ਮਜ਼ਮਦਾਰ, ਡੀ ਐੱਸ, 'ਭਾਰਤੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀਆ ਅਤੇ ਜਾਤੀਆਂ', ਪਬਲੀਕੇਸ਼ਨ ਬਿਊਰੋ, ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪਟਿਆਲਾ, 1975, ਪੰਨਾ-422.
- 4) ਹਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ (ਡਾ.) 'ਬੋਰੀਆਂ ਦੀ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ', ਪੰਜਾਬੀ ਕੋਸ਼ਕਾਰੀ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਅਤੇ ਸੰਭਾਵਨਾਵਾਂ, ਲੋਕਗੀਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ, 2007, ਪੰਨਾ-100.
- 5) <http://censusindia.gov.in> (1 ਮਈ 2022).
- 6) <http://censusindia.gov.in> (1 ਮਈ 2022).
- 7) Yule George 'The study of language' Cambridge, Cambridge University Press, 2009, P. 196.
- 8) Grierson, G.A. 'Linguistic Survey of India' Vol-IX Part-III, The Bhil Language (Motilal Bnarsi Dass) 1907, Boari, P.17.
- 9) ਬਰਾੜ, ਬੂਟਾ ਸਿੰਘ (ਡਾ.), 'ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਸਰੋਤ ਤੇ ਸਰੂਪ', ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਵਾਰਿਸ਼ ਸ਼ਾਹ ਫਾਉਂਡੇਸ਼ਨ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, 2015, ਪੰਨਾ-174.